

CZU: 81'25
ORCID: 0000-0003-4374-2154
DOI: 10.5281/zenodo.3566688

Dumitru APETRI
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chişinău)

TRADUCTOLOGIA ŞI IMAGOLOGIA:
DOMENII EXEGETICE
TANGENŢIALE

Translatology and Imagology: new and tangential exegetical areas

Abstract: The article promotes the idea that translatology and imagology – tangential exegetical fields. They study the artistic image as the main component of literary productions; face, appearance, identity profile of a nation or ethnic groups implanted in a certain allolingual space. The vision of the translated literary treasure, of the artworks acquired by a certain country and the insight into other particularities of the reality constitute the community of objects of study that determine the tangency of the nominated research fields. It is obvious that a nation will form an image, a picture of a certain demographic entity if it knows its literary-artistic treasure and other defining components. Therefore, translatology and imagology are responsible for ensuring the supervision of the most representative literary-artistic works in the receiving context, in line with other attributes, and to be professionally translated and interpreted.

Keywords: Image, translatology, imagology, translation, authenticity, artistic treasure, identity profile

Rezumat: În articol se promovează ideea că traductologia şi imagologia sunt domenii exegetice tangenţiale. Ele au ca obiect de studiu imaginea artistică în sens larg – component principal al producţiilor literare; chip, înfăţişare, profil identitar al unui popor sau etniei implantate într-un anumit spaţiu alolingv. Anume viziunea de ansamblu asupra tezaurului literar tradus şi a operelor de artă achiziţionate de o altă ţară constituie acea comunitate a obiectelor de studiu care determină tangenţa domeniilor de investigaţie nominalizate. Se ştie că o naţiune îşi va forma un tablou real despre o anumită entitate demografică dacă o va cunoaşte prin veritabilul ei tezaur literar-artistic şi alte componente definitorii. Prin urmare, traductologia şi imagologia au datoria să asigure supravegherea ca din contextul emitent să pătrundă în cel receptor operele literar-artistice cele mai reprezentative şi să fie traduse şi comentate profesionist.

Cuvinte-cheie: Imagine, traductologie, imagologie, traducere, autenticitate, tezaur artistic, profil identitar.

Continuă să se considere că traductologia și imagologia sunt domenii exegetice noi. Opinia noastră este că aceste ramuri științifice pot fi determinate ca relativ noi. Noi sunt nu atât domeniile de cercetare respective, cât termenii propriu-ziși în primul rând termenul traductologie. Ne întrebăm: dacă în ultimele 7 decenii, în diferite spații lingvistice europene și nu numai au apărut numeroase studii solide și reviste cu tematică imagologică și traductologică, nu s-a tocit oare alura noutății pe care au avut-o în primele 2-3 decenii? În orice caz, aspectul noutății și-a pierdut substanțial din pondere în ultimele 3-4 decenii. Este de netăgăduit amploarea care au căpătat-o exegezele de ordin traductologic și imagologic de când există, de aceea nu vom cita nume de cercetători și lucrări, ci ne propunem să demonstrăm că aceste domenii de cercetare sunt tangențiale. O atare idee nu am găsit-o expusă în lucrările consultate care ne-au fost accesibile.

De câțiva ani ne preocupă problematica de ordin traductologic ce ține de cadrul bogat de raporturi literare româno-ruso-ucrainene și la etapa unor concluzii căutam să răspund la următoarele întrebări: arsenalul de traduceri efectuat de ruși și ucraineni din literatura română și cel realizat de români din literatura rusă și ucraineană au adus în cadrul receptor imaginea autentică a literaturii donatoare, adică potențialul ideatic, specificul trăirilor umane, particularitățile etnopsihologice, chipurile literare și stereotipurile caracteristice?

Cu întrebări cam de aceeași natură ne confruntăm și atunci când luăm în dezbatere și o altă formă a contactelor literare nominalizată *reflectare artistică*, adică operele artistice rusești și ucrainene inspirate de realitățile românești și scrierile românești cu tematică rusă și ucraineană. Meditațiile asupra acestor fenomene ne-au dus spre gândul că traductologia și imagologia sunt tangențiale. Anume în cadrul dialogurilor dintre culturi, care se produc prin mijlocirea traducerilor literare și a reflectării artistice, se face sesizată tangențialitatea. Subscriem pe deplin la constatarea ce aparține savantului V.A.Horev, fondatorul imagologiei în spațiul cultural rusesc. În Introducere la lucrarea sa *Польша и поляки глазами русских литераторов* (Москва, 2005), se constată că imagologia dispune de un caracter interdisciplinar și că interacțiunile literare trebuie percepute ca parte a dialogului dintre culturi (Полякова).

Considerentele noastre privind subiectul anunțat le vom ilustra cu exemple din cadrul dialogului intercultural româno-ruso-ucrainean, care s-a produs în sec. al XX-lea prin mijlocirea versiunilor literare și a reflectării artistice, dar vom apela, la momentul potrivit, și la comunicarea literelor românești cu cele franceze. În centrul atenției actului de traducere a unei opere artistice trebuie să se afle, în paralel cu alte componente importante ale textului, imaginea artistică – noțiune largă care se referă cu preponderență la chipul uman – constituent central și valoros al operei literare. În plan extins putem vorbi de imaginea unei țări, a unei culturi, națiuni sau etnii etc. Marele critic rus, V.Belinski, menționa într-o lucrare a sa următoarele: arta cuprinde „întreaga lume fizică și morală”. La rîndul său, poetul român nepereche, M.Eminescu, considera că literatura și arta sunt, în esența lor, niște „oglinzi de aur ale realității”.

De notat că la etapa actuală dispunem de mai multe studii de imagologie care aplică o optică largă asupra noțiunii de imagine. Savantul german Klaus Heitmann, în cartea *Oglinzi paralele. Studii de imagologie româno-germană*, dedică un capitol *imaginii românului* în spațiul de limbă germană de la finele secolului XVIII până la începutul secolului XX. Asupra chipului etnic de român K. Heitmann a adoptat o viziune extinsă, de ex., particularitățile naționale și condiționarea lor istorică, tipul național, obișnuințele și modul de a trăi, morala sexuală, comportarea socială, concepția despre lume și viață, virtualități ale specificului național și prognoze în ce privește dezvoltarea națiunii (Heitmann). Tot o viziune amplă asupra noțiunii de imagine aflăm și la cercetătorul francez Jean-Louis Courriol în studiul relativ recent *Imaginea literaturii române în conștiința culturală franceză* (Ichim, p.333 – 346). Printr-o optică largă se distinge și volumul *Studii de imagologie polonă* alcătuit din lucrările mai multor autori români și străini (Geambașu).

Este cunoscută marea importanță pe care o are literatura artistică în crearea imaginii țării pe care o reprezintă într-un context cultural alogen prin intermediul traducțiilor. De aici interesul părții emitente să promoveze ce are mai valoros și original, dar și responsabilitatea spațiului receptor ca, prin actul de transpunere, să nu se pomească alterată natura originalului.

Înainte de a trece la dialogul cultural al literaturii românești din R.Moldova cu literatura rusă și ucraineană avînd ca scop felul de receptare a realităților respective expunem cîteva considerente privind interesul literelor românești față de cultura națiunii franceze – una din cele mai avansate și originale în arealul european. O privire de ansamblu, chiar și fugitivă, asupra arsenalului de traduceri efectuate de români în sec. XIX și începutul sec. XX-lea din literaturile europene, denotă preferința culturii românești pentru arta literară a poporului francez – oglindă fidelă a felului de a fi al francezilor și a specificului lor de a recepta realitățile autohtone și nu numai.

S-a întîmplat însă că printre primele tîlmăciri au nimerit cîteva vodeviluri fade, ușurele care nu reflectau adevărata realitate franceză și trăirile autentice ale autohtonilor. Anume acest fapt a declanșat în cultura română o discuție amplă privind rostul și necesitatea traducțiilor. S-au inclus în dialog cele mai de seamă personalități din domeniul literar-cultural: Gh. Asachi, C. Stamati, A. Russo, V. Alecsandri, M. Eminescu, M. Kogălniceanu și C. Dobogeanu-Gherea. Au fost exprimate diferite opinii privind corelația traducțiilor cu fondul original al unei literaturi ajungându-se, pînă la urmă, la ideea că literatura tradusă va contribui la instituirea unui dialog interetnic și cultural și va deveni parte organică a contextului receptor numai dacă va fi imaginea fidelă a tezaurului etnocultural din care provine. E cazul să pomenim aici articolul lui Eminescu *Comedia franceză și comedia rusească* în care operei lui Gogol, în special *Revizorul* și *Sufletelor moarte*, i se aduc elogiile profunde pentru viața reală reflectată în ele și pentru „tipurile sale copiate de pe natură (...) precum îi găsești în târgușoarele pierdute în mijlocul stepelor căzăcești” (Eminescu, p.61).

Noi, românii de la est de Prut, am tradus foarte mult în ultima jumătate a sec. al XX-lea, mai ales din literatura rusă și din cea ucraineană. Ne-am familiarizat și cu un șir de opere importante din alte literaturi: franceză, italiană, spaniolă, engleză, germană, americană, poloneză etc. Grija noastră ca să efectuăm versiuni calitative din diverse literaturi este de remarcat, dar noi nu suntem la fel de insistenți în promovarea, prin versiuni, a operelor naționale de seamă în alte spații culturale. Voi ilustra această constatare prin câteva date din domeniul interacțiunilor literare moldo-ucrainene, referindu-ne, pe scurt, la modalitățile de promovare a operei șevcenkiene în spațiul nostru cultural și a operei eminesciene în Ucraina.

În R. Moldova creația literară a marelui Cobzar e prezentă în limba română prin patru cărți de poezie și două culegeri antologice plurigenuriale, la care se adaugă studiul monografic *Șevcenko* de L. Hinkulov, seria *Oameni de seamă* (1979). În total, ele alcătuiesc peste 90 de coli editoriale.

În Ucraina din opera eminesciană au fost editate patru cărți de poezie (ultimele, din anul 2000, sunt bilingve, în românește și în ucraineană) și o culegere antologică plurigenurială. În total, circa 50 de coli editoriale, dintre acestea vreo 20 de coli revin textului românesc. Se impun ca fapte pozitive tirajele mai numeroase ale edițiilor ucrainene. Dar, insatisfacția o creează nu atât volumul de trei ori mai mic al cărților apărute în Ucraina, cât faptul că al doilea volum de traduceri (1974) nu constituie o treaptă ascendentă în comparație cu primul (1952). Astfel de cazuri, în cadrul activității editoriale desfășurate de românii din stânga Prutului nu se atestă.

Este firesc și îmbucurător faptul că primul poet român editat în Ucraina în seria *Opere alese* a fost Mihai Eminescu și că cel de-al doilea volum venea să completeze imaginea poetului român nepereche cu un șir de opere noi, peste douăzeci. Dar e regretabil că, sub aspectul calității, volumul al doilea este inferior primului. Vina pentru acest declin o poartă, după părerea noastră, nu atât traducătorii, cât critica literară, respectiv traductologia. La apariția primului volum, critica de întâmpinare a exagerat calitatea transpunerilor. Ne referim la evidentele excese din recenzii semnate de O. Novițki, D. Oighenștein, M. Holodnîi și despre un articol al literatului cernăuțean N. Bogaiciuc. Înțelegem, e la mijloc și faptul că unele versiuni ucrainene răsună mai armonios decât cele rusești și că la începutul anilor '50 în patria lui Taras Șevcenko s-au întreprins eforturi remarcabile în tălmăcirea operelor Luceafărului poeziei românești. Dar, astfel de constatări ca: „sunt traduse splendid”, „merită cea mai înaltă apreciere” sunt capabile să periclitizeze judicioasa idee că opera unui scriitor de geniu rămâne mereu deschisă pentru diverse replăsmuiri, eventuale interpretări critice și, bineînțeles, pentru considerente și generalizări traductologice.

E cunoscut faptul că imaginea unei țări se promovează și prin traduceri. Deși axiomatică, afirmația necesită o precizare: prin replăsmuiri performante, inspirate și fidele spiritului care domină originalul și prin susținerea meritată a lor din partea traductologiei și imagologiei. Nu se pune la îndoială faptul că opera eminesciană

reprezintă cartea identitară a neamului românesc. Dacă acestei cărți, adică tezaur literar, când este inclusă prin tălmăciri într-un spațiu alogen, i se alterează niște trăsături fundamentale, i se afectează unicitatea, înseamnă că, la rândul-i, va apare estompată și imaginea spirituală a țării reprezentate de personalitatea artistică tutelară.

Imaginea spirituală a unei culturi nu va fi cea autentică și în alte cazuri: când în lista de opere alese pentru tălmăcire vor lipsi scrierile cele mai reprezentative, adică cele care constituie fața genurilor literare. Atare situații impun obligativitatea traductologiei de a supraveghea cu multă atenție atât procesul de selectare a operelor ce urmează a fi traduse în alte limbi, cât și calitatea tălmăcirii, precum și aprecierea obiectivă a acțiunilor din partea criticii și a științei literare din ambele spații.

Aducem și un exemplu de estompere a unor imagini extrem de importante dintr-o traducere rusească. El se conține în culegerea de poezii *Расстояния* (Москва, 1968), efectuată din creația lui Arhip Cibotaru de tălmăcitorii ruși Iuri Pankratov și Ivan Harabarov. Textul original intitulat *Lui Serghei Esenin* are la bază un șir de expresii plastice cu o funcție sugestivă bine gândită. Iată-le: *suflet bîntuit de vîntul stepei, troică albă, boltă sinilie, boboci de nori, cîntece albastre, mesteacăn îmbrăcat în sara-fan de soare, rusoaică preafrumoasă, troică-nvrtejită*. Unele din aceste similitudini cu cîntecele liricului din Riazani defel nu au fost replăsmuite, altele au fost recreate cu o mare aproximație. Însă, fără această asemănare ornamentală și, bineînțeles, de conținut, fără aceste atribute ale originalului esenian, traducerea nu poate să producă efectul cuvenit.

Cîteva cuvinte despre modalitatea nominalizată *reflectare artistică*. Printre multe alte acțiuni întreprinse de imperiul sovietic în ultimele trei decenii de existență figura și o idee plauzibilă. Scriitorii erau orientați să reflecte în scrierile lor nu numai realitățile republicii în care viețuiau, dar și subiecte din celelalte spații geografice și culturale. În consecință, în cadrul raporturilor literare moldo-ruso-ucrainene au apărut cîteva volume cu poezii inspirate de alte areale. Ne vom referi însă la două dintre acestea.

Volumul *La țara doinelor. Moldova în cartea cea mare a vremii* (Chișinău, 1974) conține, în paralel cu opere semnate de scriitori moldoveni, poezii și evocări eseistice ale unor scriitori sovietici inspirate de realitățile românești din stînga Prutului. De același gen e și placheta bilingvă *Lire înfrățite – Збрани ліри* (Chișinău, 1979). Materia acesteia o constituie poeziile scriitorilor moldoveni consacrate Ucrainei și operele versificate ale condeierilor ucraineni dedicate Moldovei. Textele moldovenilor sunt traduse în ucraineană, cele ucrainene în română. Traductologia, luînd în discuție o atare creație, avea datoria să se pronunțe nu numai asupra măiestriei artistice a originalelor și a versiunilor, dar și asupra autenticității actului de reflectare a specificului etnopsihologic al spațiului alolingv – ipostază în care știința despre traducere vine în contact nemijlocit cu imagologia. Atare acțiuni însă nu au fost întreprinse nici atunci și nici ulterior. S-a căutat a scoate în evidență doar noblețea actelor scriitoricești.

Cîteva concluzii: Literatura și arta reprezintă, conform constatării genialului poet M. Eminescu, niște „oglinzi de aur ale realității”. În centrul acestor oglinzi se află imaginea artistică, iar chipul uman – componentul cel mai valoros al operei literare – solicită maximum de atenție și efort interpretativ judicios din partea științei literare.

Se știe că anume traductologiei îi revine datoria să se pronunțe asupra reușitei în recrearea celor trei componente de bază ale operelor traduse: mesajul ideatic, imaginea artistică și melodicitatea/muzica textului. Devreme ce chipul uman constituie elementul cel mai valoros al paletelor de imagini artistice, prin urmare, imagologia, în mod firesc, în demersurile sale exegetice, va veni în contact nemijlocit cu traductologia. Aceste acțiuni se vor produce și în cazul interpretării anumitor imagini ale unei opere, dar în mod pregnant se vor manifesta când va fi luată în discuție imaginea unei literaturi intrate prin tălmăciri în perimetrul anumitei spiritualități alolingve. În acest caz, de datoria traductologiei și a imagologiei este să determine dacă producția tălmăcită conține imaginea autentică a literaturii donatoare și, respectiv, a spațiului identitar din care provin operele.

Cadrul raporturilor literare româno-est-slave, la care ne-am referit, prefigurează tangența imagologiei cu traductologia și impune în consecință ideea că e de datoria acestor ramuri științifice să se impună ca supraveghetori atenți ai dialogurilor interculturale ce se produc prin mijlocirea traducțiilor și a operelor literare și de artă inspirate din realități alolingve.

Referințe bibliografice:

1. Vezi în acest sens: ПОЛЯКОВА О.А. В.А.Хорев об актуальности имагологических исследований. În: *Вестник вятского государственного гуманитарного университета*. Выпуск Nr. 3(1) 2013
2. HEITMANN, Klaus. *Oglinzi paralele. Studii de imagologie româno-germană*. București, 1996, 248 p.
3. A se consulta volumul *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, volum îngrijit de Ofelia Ichim și Florin-Teodor Olariu. Iași: Editura Trinitas, 2002.
4. Coordonator GEAMBAȘU, Constantin. *Studii de imagologie polonă*. București: Editura Universității din București, 2010.
5. EMINESCU, Mihail. *Articole și scrisori*. Alcătuire, articol introductiv și comentarii C. Popoviuci. Chișinău: Editura Cartea Moldovenească, 1963.